

ASPECTE ALE VIETII ECONOMICE DIN BIHOR ÎNTRE ANII 1880—1917

de
IOAN FLEISZ

Revoluția burghezo-democratică din 1848 constituie unul din momentele decisive în procesul trecerii de la orînduirea feudală la orînduirea capitalistă, în dezvoltarea istorică a României moderne.

Deși înfrîntă de către reacțiunea internă și externă, ea constituie un punct de plecare pentru adînci transformări social-economice și politice, Transilvania, una dintre provinciile românești, pășind pe drumul dezvoltării capitaliste. În perioada care a urmat după revoluția din 1848-1849, întreaga economie a Transilvaniei cunoaște o dezvoltare mult mai pronunțată, amplificată și de faptul că sub influența revoluției iobăgia a fost desființată, aceasta contribuind la dezvoltarea relațiilor capitaliste atît în agricultură cît și în celelalte ramuri ale economiei.

Dezvoltarea economică din timpul regimului absolutist habsburgic dintre anii 1849-1867 va sta la baza apariției și dezvoltării proletariatului și apoi a mișcării muncitorești din Transilvania.

În această perioadă în Transilvania și astfel și în Bihor „o serie de factori între care: formarea pieții forței de muncă libere, proporțiile mai mari ale acumulării capitalului în urma dezvoltării comerțului, destrămarea treptată a sistemului corporatist în industrie, pătrunderea capitalismului în agricultură și dezvoltarea pieții interne, acționau în direcția stimulării dezvoltării industriei”¹ Existau însă și o serie de factori care frînau dezvoltarea forțelor de producție: menținerea rămășițelor feudale, dezvoltarea agriculturii pe „calea prusacă” reformisă care a frînat lărgirea pieții interne, relațiile de dependență cu Austria și prin urmare concurența mărfurilor industriale străine. În aceste condiții nu surprinde pe nimeni dezvoltarea inegală și unilaterală a Transilvaniei, ea devenind un furnizor de materii prime și semifabricate pentru Imperiul habsburgic. Totuși comparînd situația din Transilvania cu cea din Moldova și Țara Românească remarcăm o superioritate a ritmului de dezvoltare a industriei mașiniste și de înlăturare a rămășițelor feudale, în această perioadă fiind

¹ A. Egyed, *Aspecte ale dezvoltării industriei mari din Transilvania, 1867—1873*, în *Anuarul Institutului de Istorie*, Cluj, 1962, p. 146.

puse bazele industriei moderne în unele ramuri ale producției ca: mine-ritul, siderurgia și industria alimentară.

Încheierea alianței politice între clasele exploatatoare din Austria și cele din Ungaria în 1867 și formarea pe această bază a Inperiului austro-ungar nu aducea schimbări esențiale în viața economică, cu atât mai puțin cu cât Transilvania este anexată acum la Ungaria. Noile condiții împiedicau în primul rînd ascensiunea burgheziei române. „Factorii care stau la baza dezvoltării industriale din această perioadă sînt: 1) formarea sistemului de credit modern 2) răspîndirea societăților pe acțiuni 3) avîntul construcțiilor de căi ferate 4) accentuarea pătrunderii capitalismului în agricultură și lărgirea pieții interne a capitalismului 5) dezvoltarea legăturilor economice între Transilvania și vechea Romînie 6) intrarea în perioadă de avînt a ciclului capitalist”².

Astfel, după 1867 ritmul dezvoltării economice crește, cu toată persistența piedicilor din etapa anterioară.

Această perioadă o putem considera ca cea care fundamentează dezvoltarea economiei spre capitalismul clasic, iar creșterea economică o putem caracteriza ca o creștere preindustrială tranzitivă. Legăturile Transilvaniei cu România erau unul dintre elementele care încercau să contrabalanseze concurența mărfurilor străine. Aceste legături menționate și în raporturile Camerelor de comerț și de industrie aveau o importanță vitală în economia vremii, care continua să aibe un caracter agrar.

Între anii 1867-1873 economia Transilvaniei și astfel și a teritoriilor componente se remarcă printr-un avînt a ciclului capitalist materializat prin înființarea a 34 de societăți industriale pe acțiuni, din care 21 în industria alimentară, între acestea fiind și moara cu aburi „László” S.A. din Oradea înființată în 1870, cu un capital investit de 400.000 de florini³.

În 1873 Inperiul austro-ungar este cuprins de o puternică criză de supraproducție care în Transilvania se manifestă în primul rînd prin falimentul unor instituții bancare și întreprinderi industriale, scăderea producției etc.

Considerăm că perioada de fundamenteare a creșterii economice în Transilvania se încheie aproximativ pe la 1880.

Acum, acest străvechi pămînt românesc care fusese anexat Ungariei, cuprinde din punct de vedere administrativ 15 comitate (județe), Bihorul fiind unul dintre cele mai importante, atît prin extinderea cît și prin numărul populației. Potrivit recensămîntului din anul 1880, efectuat de autorități, comitatul Bihor avea o suprafață de 10.919 km² și o populație civilă de 446.777, densitatea populației fiind destul de ridicată pentru perioada respectivă: 40,9 locuitori pe km².⁴

Centrul administrativ tradițional al județului era Oradea, care se detașa din toate punctele de vedere de celelalte localități urbane din ju-

² *Ibidem*, p. 44.

³ *Ibidem*, p. 153—154.

⁴ *Nagyvárad* (Oradea), din 1 februarie 1882.

det. Comitatul Bihor era împărțit în 20 de plase, — numărul lor fiind redus în 1883 la 17, — cuprinzând un număr de 495 de comune⁵. Orașul Oradea, fiind numit și „poarta Transilvaniei“, era unul dintre cele mai mari orașe din Transilvania, cu o dezvoltare foarte rapidă. Urmărind dezvoltarea demografică a orașului observăm că ea este unul dintre cele mai dinamice din toată Transilvania.

Creșterea numărului locuitorilor orașului Oradea între anii 1857—1910⁶

Anul	1857	1870	1880	1890	1900	1910
Locuitori	22 443	28 698	31 324	38 557	47 018	64 169

Se observă că între 1857 și 1910 creșterea în procente era de 185,90%, astfel că în cei 53 de ani populația Oradei aproape că s-a triplat. Această evoluție demografică stă la baza dezvoltării generale a orașului.

Dacă încercăm să caracterizăm *grosso-modo* dezvoltarea economică a județului de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea trebuie să-i surprindem o serie de caracteristici generale. În primul rând Bihorul făcea parte din județele vestice ale Transilvaniei, cunoscute printr-o dezvoltare generală mai pronunțată față de teritoriile estice. Totodată, cu toată existența a numeroase piedici, ritmul creșterii economice era mai rapid față de regiunile din România veche, în schimb era inferior față de regiunile vestice ale Imperiului.

O altă caracteristică era aici, preponderența preocupărilor comerciale față de cele industriale, care poate fi explicată și prin poziția geografică favorabilă pe care o deținea Bihorul, între estul și centrul Europei. Dezvoltarea centrului tradițional al județului era însă stînjinită de concurența unor orașe apropiate ca Aradul și Timișoara, centre industriale, Clujul, centru cultural-științific etc. Dar acest fapt n-a putut împiedica ca Bihorul și Oradea să devină factori importanți ai dezvoltării economice a Transilvaniei întregi, în primul rând datorită faptului că Bihorul era foarte bogat în resurse naturale. Dintre aceste bogății ale solului și subsolului menționăm doar: marmura existentă la Budureasa, marmura roșie la Vașcău și Chișcău, zăcămintele de fier la Chișcău și Pietroasa ș.a.m.d.⁷

Datorită acestui fapt și în Bihor se dezvoltă în continuare — bazat pe vechile tradiții — mineritul. Trebuie însă să arătăm că în această perioadă se intensifică pătrunderea capitalului străin care, cu toate efectele nega-

⁵ *Nagyvárad*, din 9 ianuarie 1885.

⁶ Alcătuit pe baza datelor publicate de ziarul *Nagyvárad* între 1880—1912.

⁷ *Nagyvárad* din 25 decembrie 1903.

tive preponderente, va accelera trecerea spre stadiul imperialist. „Două trăsături importante caracterizau economia Transilvaniei (și astfel și a județului Bihor — n.n.) la sfîrșitul secolului al XIX-lea: pe de o parte o dezvoltare evidentă a relațiilor de producție capitaliste iar, pe de altă parte, o accentuare a specificului regiunii de anexă agrară și de materii prime pentru monarhia austro-ungară”⁸. În această perioadă oamenii înaintați încep tot mai mult să recunoască necesitatea dezvoltării industriei pe baza unor concepții moderne. Astfel ziarul *Nagyvárad* în numărul său din 3 ianuarie 1880, într-un articol intitulat *Mișcarea pentru industrializare*, scrie următoarele: „Este minunat că și la noi necesitatea imperioasă îi convinge pe oameni în recunoașterea importanței mișcării pentru industrie și prin acest fapt însăși la îmbrățișarea și promovarea industriei... Industria noastră numai atunci va fi viabilă dacă se ridică din toate punctele de vedere la nivelul industriei străine dezvoltate și totodată se eliberează de sub influența străinătății”. Aceste concepții se cristalizează prin adaptarea unor măsuri cu caracter stimulator cum a fost legea pentru încurajarea industriei din 1881, care a făcut ca ritmul de înființare a întreprinderilor industriale să crească. După 1880 se observă intrarea industriei ușoare într-o perioadă de avînt. Oradea, fiind unul dintre cele mai importante centre ale industriei ușoare transilvane, poseda mai multe mori cu aburi dintre care cea mai mare a fost Moara cu aburi „László” S.A., fabrici de spirt, textile etc. Dar economia Oradei nu se rezuma doar la industria ușoară, ea se completa anual cu noi și noi obiective industriale. Astfel, putem afirma că încă de pe acum în Oradea găsim o industrie dezvoltată, chiar dacă persistă mica producție meșteșugărească arătată și prin înființarea la Oradea a *Corpului de meseriași* care nu era altceva decît un organ care reprezenta interesele profesionale ale meseriașilor, apărîndu-le de concurența industriei mari. Începînd cu anul 1890, dezvoltarea capitalistă se întetește și se răspîndește într-o serie de ramuri noi, la aceasta contribuind și legea pentru încurajarea industriei din acel an. Pentru perioada următoare se remarcă creșterea numerică a întreprinderilor mari, acest lucru fiind subliniat și de statisticile vremii (vezi primul tabel de pe pagina 621).

Deși datele se referă la toată Transilvania, totuși credem că ele sînt valabile în mare parte și pentru zona bihoreană. Specific este pentru industria județului Bihor lipsa unor obiective ale industriei mari și predominarea industriei mici și mijlocii, chiar dacă apar și se consolidează formele concentrării și centralizării capitalului, semnul trecerii efective

⁸ A. De ac, *Mișcarea muncitorească din Transilvania, 1890—1895*, Buc., Ed. Științifică, 1962, p. 24.

⁹ A. Egyed, L. Vajda și I. Cicală, *Munkás és parasztmozgalmak Erdélyben 1905—1907*, (Mișcări muncitorești și țărănești în Transilvania 1905—1907), Ed. Științifică, Buc., 1962, p. 29.

**Repartiția întreprinderilor după numărul de muncitori
între anii 1890 și 1910 în Transilvania⁹**

Mărimea întreprinderii după numărul de muncitori	Numărul întreprinderilor					
	în 1890	%	1910	%	1910	%
Fără muncitori	43 193	65,14	73 149	67,73	80 692	64,61
cu 1—5 muncitori	21 723	32,76	32 621	30,20	40 381	32,33
cu 6—10 muncitori	931	1,41	1 371	1,27	2 280	1,82
cu 10—20 muncitori	249	0,38	472	0,44	845	0,67
peste 20 muncitori	210	0,31	379	0,36	692	0,57
TOTAL:	66 306	100	107 992	100	124 890	100

spre faza a doua și ultima a capitalismului-imperialismul. Predominarea întreprinderilor mici și mijlocii în județul Bihor se observă și din următoarele date statistice:

**Numărul întreprinderilor cu și fără muncitori angajați,
existente în 1891¹⁰**

Județul și orașul	N-rul într. fără anga- jați	Cu 1 mun- citori	2 munc.		3—5 munc.		6—10 muncit.		11—20 muncit.		peste 20 muncit.	
			în- trep.	Munc.	în- trep.	Munc.	în- trep.	munc- cit.	în- trep.	munc- cit.	în- tr.	munc.
Bihor	3710	1026	342	684	220	776	26	183	5	69	9	476
Oradea	739	281	175	350	233	867	85	615	20	298	20	1025
TOTAL TRANSIL- VANIA:	42731	12798	5101	10202	3854	13858	981	6739	299	4276	210	16649

¹⁰ A. De ac, op. cit., p. 38—39.

Trebuie să remarcăm creșterea numerică a proletariatului în primul rînd la Oradea, concomitent cu creșterea numărului populației, în special pe seama țărănimii pauperizate.

Deși datele statistice nu ne oferă întotdeauna o exactitate verificată putem întocmi următorul tabel:

**Creșterea numărului proletariatului și a ponderii sale
în cadrul populației din Oradea¹¹**

1870			1880			1899		
Numărul de locuitori	N-rul munc.	%	Numărul de locuitori	N-rul munc.	%	Numărul de locuitori	N-rul munc.	%
28 698	3 086	10,7	31 324	6 619	21,1	38 557	7 282	18,8

1900			1910		
Nr. locuitori	Nr. muncitori	%	Nr. locuitori	Nr. muncitori	%
47 018	5 376	11,4	64 169	10 212	16,3

Pe baza acestor date putem spune că dacă în cei patruzeci de ani urmăriți populația orașului crește cu 123%, numărul muncitorilor pentru aceeași perioadă înregistrează o creștere foarte însemnată de 230%.

Ghidîndu-ne după faptul că numărul fabricilor existente într-un anumit teritoriu și felul lor mărturisește mult despre nivelul dezvoltării economiei, credem că nu este fără importanță să prezentăm o listă întocmită pentru anul 1898, care ne arată ce fabrici mai importante funcționau în acest an în comitatul Bihor¹²:

Fabrici de var, magneziu și gips erau următoarele:

<i>Proprietar sau arendaș</i>	<i>Localitatea</i>
1. Societatea pe acțiuni (S.A.)	Dobroșteni (Dobrești?)
2. Schwarz I.	Chistag
3. Junghaus E.	Luncasprie
4. Stern D.	Șuncuiș

¹¹ Întocmit pe baza datelor publicate de ziarul *Nagyvárad* între 1880—1917 și după A. Egyed, L. Vajda, I. Cicală, *op. cit.*

¹² *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Buc., 1915, p. 121—143.

Fabrici de țiglă, cărămidă și alte produse argiloase:

5. Léderer M. Aștileu
6. Knopp F. Oradea
7. Rendes V. Oradea
8. Rimanóczy K. Oradea
9. Fabrica de sticlă de la Pădurea Neagră;
Fabrici de cherestea
10. S. A. la Dobrești și
11. Junghaus la Luncasprie.
Fabrici de împletituri
12. Timár L. din Bucian; (Bucea?)

Industria morilor

14. S.A. Oradea
15. Gerlach M. Marghita
16. Weinberger și Co. Oradea
17. Moskovits A. și fiii Oradea

Fabrici de surogat de cafea

18. Beck Mór Valea lui Mihai

Fabrici de conserve

19. Strasser J. și Co. Oradea

Fabrici de bere și malț

20. S.A. Oradea

Fabrici de spirt

21. Berger D. Oradea
22. Heller E. Oradea
23. Léderer & Co. Oradea
24. Löblé H. Oradea
25. Moskovits A. și fiii Oradea
26. Moskovits Mór Oradea

Fabrici de cognac, licheur, rachiu și rom

27. Jakabfi L. — Fabrică de rachiu de prune Aleșd
28. Janky și Co. — Fabrică de cognac și rom Oradea

Rafinării de petrol

29. S. A. Tileagd

Alte fabrici

30. S. A. (Asfalt) Derna
 31. Biehm J. (foi de asfalt) Tileagd
 32. Koller și Co. (Catran și vax) Tileagd
 33. Sători M. și Co. (superfosfat, gips) Tileagd
 34. S. A. (îngrășăminte chimice) Oradea

Fabrici de îmbrăcăminte

35. Stern I. Oradea

Fabrici de pălării

36. Friedländer H. (pălării de paie) Oradea
 37. Moskovits F. și Co. Oradea

Lângă acest număr de fabrici se mai găseau o serie de întreprinderi în industria casnică precum și ateliere de producție meșteșugărească care se mențin într-o pondere relativ mare.

Una dintre caracteristicile dezvoltării economice din preajma anului 1900 era întrepătrunderea marelui capital cosmopolit cu capitalismul național și formarea astfel a unei infrastructuri specifice acestor părți. Lucruri interesante ne dezvăluie și următoarele date:

Împărțirea populației județului Bihor după ocupație în anul 1900¹³

Județul	Populația	Agricultură		Industrie, comerț și transport		Alte ocupații	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
BIHOR	469 307	353 710	75,4	68 803	14,7	46 714	9,9

Din acest tabel putem vedea ușor că pe nivelul județului marea majoritate a populației era ocupată în agricultură, iar dacă perioada ulterioară aduce progrese însemnate în privința celor ocupați în alte domenii, aceasta va contribui la ascuțirea contradicțiilor de clasă și naționale.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea are loc intrarea Imperiului austro-ungar în faza monopolistă, deci în imperialism.

Dezvoltarea capitalistă contribuie la extinderea producției, la o concentrare și centralizare mai mare a capitalului.

¹³ Reprodus după A. Egyed, L. Vajda, I. Cicală, *op. cit.*, p. 14.

Întrepătrunderea capitalului industrial cu cel bancar a avut ca consecință apariția capitalului financiar și a oligarhiei financiare. Organizațiile monopoliste, apărute aici în special sub forma cartelurilor, reușesc să înlăture concurența, putînd să impună prețuri de monopol. Acumularea de capital era tot mai mare în special datorită legilor protecționiste din anii 1899 și 1907. Referitor la circulația capitalului putem vedea că importul de capital era superior exportului, care era încă într-o fază incipientă. Capitalul monopolist internațional deținea poziții tot mai consolidate. În cadrul capitaliștilor din Bihor, burghezia maghiară era cea care deținea pozițiile cele mai puternice. Burghezia română rămînea pe planul al doilea, deși va avea o forță economică crescîndă.

O pondere mai mare deținea și burghezia de origine evreiască care încerca să se asimileze cu cea maghiară. Crește acum și concentrarea forței de muncă care la începutul secolului devenea considerabilă, deși prezenta mari fluctuații. Lîngă concentrația forței de muncă, importantă a fost și concentrația producției. Reliefind raporturile dintre muncitorimea ocupată în industria mare și numărul total al proletariatului din Oradea obținem următoarele date statistice:

Raportul între numărul total al muncitorilor și numărul muncitorimii ocupate în industria mare la Oradea între anii 1900—1910¹⁴

Orașul	1900			1910		
	Muncitorimea din industrie	Muncit. din industria mare	Raport în ‰	Muncitorimea din industrie	Muncit. din ind. mare	Rap. în ‰
ORADEA	4 046	1 330	32,32	7 485	2 727	36,56

Putem observa că industrializarea decurgea într-un ritm destul de accelerat, deși — datorită persistenței factorilor menționați mai înainte — aceste ținuturi rămîn în continuare cu un caracter agrar predominant. Perioada de după anul 1900 debutează cu o evidentă și adîncă criză economică de supraproducție care se observă în primul rînd între anii 1900—1903.

Efectele crizei au fost resimțite în mod acut, acestea materializîndu-se printr-o scădere a producției industriale, prin falimentul a numeroase întreprinderi mici, prin scăderea numărului muncitorilor, prin creșterea șomajului etc. Deși criza se prelungește în unele ramuri, în general începînd cu anul 1906 avem de a face cu o sensibilă înviorare. Producția a crescut în mod vizibil, intrînd în faza de avînt mai ales ramurile care aduceau cîștiguri rapide și mari. Creșterile însă au în primul rînd un

¹⁴ *Ibidem*, p. 48.

caracter cantitativ, despre o creștere calitativă neputînd fi vorba. Cu toată dezvoltarea rapidă, atît în Transilvania, cît și în Bihor, se menține un număr considerabil de întreprinderi mici și de ateliere meșteșugărești. Un rol important în subordonarea economică l-a avut și capitalul bancar maghiar, dar și austriac, acestea fiind cointeresate în numeroase întreprinderi din Bihor. Se remarcă și repartizarea inegală și anarhică a industriei, atît în cadrul județului cît și în toată Transilvania. „În 1900, în cinci comitate: Caraș-Severin, Hunedoara, Timiș, Arad și Bihor fințau 48,7% din totalul întreprinderilor și exploatărilor miniere cu peste 100 de muncitori. Tot aici erau concentrați 57%, adică mai mult de jumătate din totalul muncitorilor transilvăneni¹⁵. Chiar dacă Bihorul era între aceste județe, o și mai pronunțată dezvoltare era împiedicată aici de dominația capitalului străin, de exploatarea națională etc. În general asistăm tot mai mult la o aprofundare a elementelor dezvoltării capitaliste.

Un mare neajuns era că, deși populația românească era majoritară din punct de vedere demografic, atît în Transilvania cît și în Bihor, burghezia română era împiedicată și uneori chiar înlăturată din acest proces de capitalizare și dezvoltare. Este elocvent în această privință că pe nivelul Transilvaniei burghezia română deținea doar 2,3% din capital, iar cea străină 97,7%¹⁶. Contracararea acestor stări de fapte putea veni numai prin intermediul legăturilor economice între Transilvania și celelalte provincii românești. Aceste legături economice constituiau o condiție *sine qua non* a dezvoltării tuturor provinciilor românești. Bihorul a fost angrenat tot timpul în aceste legături, participînd în primul rînd la comerțul interprovincii. Caracterul necesar, obiectiv al legăturilor de schimb dintre regiunile românești rezultă din caracterul complementar al economiei țărilor române. Barierele artificiale deși frînau legăturile economice nu puteau însă să și le împiedice. În cazul Bihorului aceste relații erau favorizate și prin trecerea prin această provincie a unor artere principale de căi ferate și șosele, care asigurau — cu toată distanța mare — o legătură directă.

Anul 1910 găsește comitatul Bihor cu un teritoriu de 10 657 km² și cu o populație de aproximativ 646 301¹⁷. Deci, se remarcă un spor demografic important, ceea ce nu înseamnă din păcate o ridicare a nivelului de trai a locuitorilor, ci din contră o generalizare a condițiilor precare de viață. Bihorul se menține în fruntea comitatelor transilvănene, atît din punct de vedere al suprafeței cît și al populației. Folosindu-se de aceste avantaje, dezvoltarea economică a Bihorului continuă un drum ascendent cam pînă la anul 1913, cînd datorită ascuțirii contradicțiilor sociale și naționale interne și datorită „atmosferei internaționale încărcate“ începe o perioadă de stagnare, care debusează într-o etapă de adîncă criză, cau-

¹⁵ I. Cicală, *Miscarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1901—1921*, Buc., Ed. Politică, 1976, p. 26.

¹⁶ A. Egyed, L. Vajda, I. Cicală, *op. cit.*, p. 98.

¹⁷ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Buc., 1915, p. 17.

zată de izbucnirea primului război mondial. Deschiderea ostilităților de către clasele exploatatoare din Austro-Ungaria a avut consecințe dintre cele mai grave atât din punct de vedere economic cât și mai ales social-politic. În primii ani, producția industrială mai atinge unele creșteri dar după aceea criza devine aproape totală. Consecințele războiului se manifestau printr-o serie de elemente ca: scăderea producției, militarizarea întreprinderilor, agravarea situației muncitorilor, scumpirea crescândă a traiului zilnic, creșterea exploatarei și a terorii și multe altele. Împotriva populației române majoritare erau luate o serie de măsuri represive menite să le restrângă și mai mult accesul spre viața economică, politică și culturală. Deși situația maselor populare era sub orice critică, burghezia obținea profituri uriașe în special din furniturile de război. În aceste condiții nu întârzia riposta proletariatului și a oamenilor muncii înaintați. Cum arată Programul Partidului Comunist Român: „Mișcarea muncitoarească din țara noastră a militat cu hotărâre împotriva războiului imperialist, precum și împotriva participării României la acest război. Proletariatul, socialiștii s-au pronunțat, totodată, cu fermitate pentru unirea Transilvaniei cu România”¹⁸. Datorită condițiilor grele, în această etapă crește emigrarea populației atât spre vechea Românie, cât și în America. Cu înfrîngerile suferite pe front și cu adîncirea haosului politico-economic nemulțumirea maselor muncitoare ajunge la apogeu.

Ieșirea din această criză generală va fi posibilă numai după marea unire de la 1 decembrie 1918, cînd Transilvania se unește cu patria-mamă, fundamentînd drumul ascensiunii viitoare spre noi culmi ale vieții economice și implicit social-politice.

În perioada tratată un rol deosebit în viața economică revenea băncilor.

Înainte de 1867 în Transilvania existau în total nouă instituții de credit, dintre care unele reprezentau filiale ale Băncii naționale austriece. La dezvoltarea ulterioară a sistemului de credit contribuie și Legea XXXI din 1868 prin care se desființau limitările anterioare ale cuantumului dobînzii¹⁹.

Anul 1871 marchează înființarea băncii „Albina” din Sibiu, care devine un puternic factor în ascensiunea burgheziei române din întreaga Transilvanie. Datorită dezvoltării economice apar în centrele mai importante o serie de bănci și case de economii în sfera cărora intrau tot mai mult și întreprinderile industriale. Dar aceste instituții bancare erau influențate de principalele bănci budapestane și de alte instituții de credit austriece, germane, etc., sfîrșitul secolului al XIX-lea însemnînd pătrunderea masivă a capitalismului monopolist apusean. Datorită trecerii la imperialism se accelerează centralizarea capitalului bancar, totuși în Bihor nu s-au înjghebat uniuni bancare monopoliste mari care să le domine pe toate celelalte instituții de credit. Băncile române, deși erau împiedicate în

¹⁸ *Programul Partidului Comunist Român...*, Buc., Ed. Politică, 1975, p. 37.

¹⁹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Buc., Ed. Academiei, 1961, p. 197.

acțiunile lor, aveau o importanță deosebită pe planul consolidării burgheziei românești. Toate băncile urmăreau profituri tot mai mari, dar o manifestare a rămîinerii în urmă era că băncile activau mai ales în domeniul agriculturii, aceasta fiind o nouă dovadă a împletirii în cadrul economiei bihorene a unor forme capitaliste cu resturi precapitaliste. Instituțiile de credit din Bihor aveau specificul lor intern, dar aveau și o serie de caracteristici comune cu celelalte bănci din Transilvania.

Statisticile vremii ne arată că în 1906, existau în Bihor 13 instituții financiare mai importante:

- 1) Casa de economie din Oradea
- 2) Banca de credit industrial și comercial din Bihor
- 3) Casa de economie din Bihor
- 4) Banca economică și industrială
- 5) Casa de economie civilă
- 6) Banca „Bihoreana“
- 7) Banca populară din Oradea
- 8) Banca de scont
- 9) Casa de economie generală
- 10) Casa de economie centrală
- 11) Banca de credit din Oradea
- 12) Casa de economie a comercianților și meseriașilor
- 13) Casa de economie din Rét²⁰ (cartier vechi în Oradea).

Lîngă acestea mai activau în județ 10 societăți mixte pe acțiuni, 6 cooperative și 22 de societăți pe acțiuni mai importante²¹. O altă statistică din 1910 ne arată că în Bihor au existat circa 60 de instituții de credit cu un sold la sfîrșitul anului de 80 697 000 de coroane, 108 de asociații-cooperative cu un sold de 2 586 000 coroane, astfel numărul lor total fiind de 168, cu un sold de 83 283 000 coroane²². Dar din acesta o parte mică o deținea băncile românești. Cea mai importantă și cea mai veche bancă românească din Bihor a fost Institutul de credit „Bihoreana“ din Oradea, înființată la 1898, avînd un capital vărsat de 1 706 088 de coroane, un fond de rezervă de 318 000 iar profitul de 176 389 coroane²³. Celelalte bănci românești existente pe la 1910 erau de o putere economică mai redusă, astfel „Drăganul“ din Beiuș, „Luncana“ din Marghita și „Șoi-mul“ din Vașcău²⁴. Bănci populare românești se pare că n-au existat în Bihor.

Dezvoltarea ascendentă a instituțiilor de credit va fi stopată de situația nesigură, cauzată de izbucnirea primului război mondial. De sistemul de credit se leagă strîns și comerțul. Din statisticile vremii este greu

²⁰ *Nagyvárad*, din 14 octombrie 1906.

²¹ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Buc., 1915, p. 158.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 159.

²⁴ *Ibidem*.

de delimitat ponderea Transilvaniei și cu atât mai mult ponderea județului Bihor în cadrul comerțului.

Trebuie totuși remarcat că în Bihor exista un comerț susținut. Oradea era recunoscută ca un oraș comercial de primă mână, aici existând deja mari tradiții, cât și active preocupări. Puterea comerțului bihorean este demonstrată între altele prin numărul foarte mare a produselor vehiculate aici și prin însăși bogăția sortimentelor oferite de magazinele comerciale, care aveau produse din foarte multe țări, firește o mare parte a lor fiind importate din România veche, cu care relațiile Transilvaniei erau multilaterale.

Fiind într-o interdependență dialectică cu dezvoltarea industriei, transporturile înregistrează de asemenea progrese însemnate. Transportul feroviar se dezvoltă mai mult între 1867—1873, când s-au dat în folosință în Transilvania șase noi linii, cu o lungime de 910 km, printre care arterele principale: Oradea—Cluj—Brașov și Arad—Simeria—Teiuș²⁵.

Dezvoltarea căilor ferate a avut drept consecință lărgirea relațiilor dintre piețele de desfacere, un contact mai viu între localitățile mai importante. În perioada 1880—1900 se construiesc noi linii ferate, Oradea, datorită poziției sale geografice, devine un însemnat nod feroviar, numărul călătorilor și volumul mărfurilor transportate fiind considerabile. Astfel „calea ferată răsăriteană” de la Oradea la Cluj și mai departe spre Teiuș—Brașov, trece de la circa 50 000 de călători în 1870, la aproximativ 700 000 în 1880, chiar dacă această creștere se datorește și prelungerii liniilor prin noi construcții²⁶.

În Bihor, în etapa respectivă existau trei feluri de căi ferate: 1) ale statului, 2) ale particularilor însă exploatate de stat; 3) ale particularilor exploatate de particulari. Analizând lungimea liniilor ferate ale statului la sfârșitul anului 1910 observăm următoarele: Bihorul are o lungime totală a liniilor de 618,3 km, acesta reprezentând 5,8 de km la 100 km² și 95,6 km la 100 000 de locuitori²⁷. Din aceste date putem constata că Bihorul se situa sub nivelul mediei generale din Imperiu, dar peste nivelul majorității județelor din Transilvania.

Lângă dezvoltarea rețelei feroviare asistăm la extinderea transporturilor rutiere. Astfel, în 1910 în Bihor exista o rețea rutieră însumând 5 460,7 km, din care ale statului 228,8 km, a municipiilor 600,5 km drumuri publice-comunale 791,0 km, comunale de trecere 3 824,5 și care duc la gară 15,9 km²⁸. Transportul fluvial deși exista, avea o importanță redusă.

Această dezvoltare generală a transporturilor a avut o serie de urmări atât pe plan economic cât și social-politic.

²⁵ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Buc., Ed. Acad., 1961, p. 201.

²⁶ *Ibidem*, p. 202.

²⁷ *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Buc., 1915, p. 150.

²⁸ *Ibidem*, p. 152.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea agricultura și creșterea animalelor cunosc de asemenea un avânt considerabil, materializat prin introducerea și extinderea tot mai mare a muncii salariate, în folosirea tot mai largă a mașinilor agricole, extinderea suprafețelor cultivate, creșterea producției, diferențierea țărănimii etc. Cu toate acestea, înfrângerea revoluției din 1848—1849, precum și încheierea pactului dualist austro-ungar au făcut ca rămășițele feudale să continue să existe. În teritoriile apusene ale Transilvaniei, unde se găsea și Bihorul, după 1867 începe să devină preponderent sistemul capitalist și în agricultură față de sistemul tranzitiv, care se caracterizează prin întrepătrunderea formelor capitaliste cu cele precapitaliste. Moșierii interesați acum în producția pentru piață sînt nevoiți să sporească inventarul agricol. Creșterea animalelor are de asemenea un drum ascendent. Deși marea masă a populației era legată de agricultură, rămînerea în urmă a acesteia se datora în primul rînd dezvoltării ei pe „calea prusacă”, reformistă.

Începutul secolului al XX-lea, găsește agricultura într-un proces de dezvoltare capitalistă, cu toată persistența rămășițelor feudale. Lîngă accentuarea exploatării țărănimii, repartizarea inegală a pămîntului era unul dintre factorii care au contribuit la ascuțirea contradicțiilor sociale la sate. În județele vestice ale Transilvaniei această inegalitate era și mai elocventă: „din cele 22 de județe existente, județele Timiș, Arad, Bihor, Sătmăr, 66,8% din suprafața gospodăriilor de peste 100 de iugăre deci circa 2/3 și aceasta s-a repartizat la 2 436 de moșieri²⁹. Asemenea inegalitate era desigur și în repartiția intervalului agricol și a animalelor. Ca urmare, putem nota pauperizarea accentuată a țărănimii muncitoare și ascuțirea contradicțiilor din lumea satelor, amplificată de creșterea susținută a numărului proletariatului agricol. Astfel, această creștere a numărului proletariatului agricol pînă în 1900 în Bihor s-a desfășurat în felul următor: în 1890 au existat 19 374 servitori și 40 859 de muncitori agricoli, numărul total fiind de 60 233. În 1900 existau 18.287 de servitori și 57 181 de muncitori, în total 75 468³⁰. Deci asistăm la o creștere de 25,20%. O altă latură era existența întinselor posesiuni ale bisericii. „Numai în comitatul Bihor, episcopiile romano-catolică și greco-catolică, împreună cu capitlul din Oradea, dețineau în proprietatea lor peste 400 000 jugăre de pămînt³¹. Analizînd repartiția proprietății din punct de vedere național observăm că majoritatea țărănimii fără pămînt o formau românii, moșierii fiind de obicei maghiari. Aceasta pune pe prim plan pe lîngă lupta împotriva exploatării sociale și dupta împotriva exploatării naționale.

²⁹ A. Egyed, L. Vajda, I. Cicală, *op. cit.*, p. 56.

³⁰ *Ibidem*, p. 42—43.

³¹ I. Cicală, *op. cit.*, p. 39.

În părțile vestice ale Transilvaniei relațiile capitaliste se manifestau și mai mult, factorul mobilizator fiind pătrunderea capitalului bancar, în primul rînd prin împrumuturi.

Bihorul era unul dintre teritoriile care dădeau cele mai multe produse agricole. Astfel, în 1910 în Bihor se semăna 150 180 ha cu grîu, obținîndu-se o recoltă de 1 951 683 chintale metrice (q), porumb 103 948 ha și recoltă 1 843 561 q etc. Numărul pomilor fructiferi³² era 2 178 785. Dintr-animale cele mai răspîndite erau vitele, porcii, oile etc. Cu toată extinderea dezvoltării capitaliste înregistrăm doar o lentă înviorare a agriculturii. Rămînerea în urmă, față de cerințele moderne, a avut urmări negative atît pe plan social cît și economic, stînd la baza ridicărilor repetate la luptă a locuitorilor satelor bihorene.

Această situație economică complexă va determina mobilizarea tuturor forțelor progresiste ale societății de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea pentru realizarea unor schimbări profunde, radicale în vederea transformării democratice a societății.

În noul context general, după sfîrșitul primului război mondial și după formarea statului național unitar român, Bihorul trece într-o nouă fază de dezvoltare economico-socială.

ASPECTS DE LA VIE ÉCONOMIQUE DE BIHOR ENTRE 1880—1917

(Résumé)

L'auteur de cette étude présente quelques aspects significatifs sur le développement économique du département Bihor de la fin du XIX-ème siècle jusqu'au début du XX-ème siècle (1880—1917) Basée sur la presse du temps — le journal d'Oradea „Nagyvárad” — l'étude remarque les caractéristiques générales des principales subdivisions de l'économie: l'industrie, le système bancaire, le commerce, le transport, l'agriculture etc., qui passent à l'évolution capitaliste. Ces réalités économiques sont à la base de la lutte ferme des habitants progressistes de Bihor et d'Oradea pour les changements démocratiques.

³² *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, Buc., 1915, p. 40—68.